

Från matematikmaskin till IT

Forskningssekreterare: Sofia Lindgren

Fokusgrupp: ABM

Slutrapport

2009-01-08

Slutrapport: ABM

Mitt arbete som forskningssekreterare inom dokumentationsprojektet ”Från matematikmaskin till IT” med ansvar för tidig datorhistoria inom ABM (arkiv, bibliotek, museer) inleddes den 16 juli 2008 och avslutades den 8 januari 2009. Arbetet har utgjort resterande 50 % av fokusgruppmrådet ABM där Anna Orrghen tidigare arbetat med den första delen. Inom fokusområdet har jag genomfört sex intervjuer med aktörer inom området folkbibliotek och datorisering, och genomfört och publicerat ett vittnesseminarium som behandlade dataföreningar i Sverige med titeln *Dataföreningar i Sverige: Framväxt och förändringsmönster 1949–1990*. Seminariet hölls på Tekniska museet i Stockholm den 26 september .

Inledningsvis redogör jag för urval, källinventering samt de olika teman som jag valde att fördjupa mig i. Vidare beskriver jag planerandet och genomförandet av intervjuer och vittnesseminarium samt arbetet med redigering och publicering av rapporten. Avslutningsvis diskuterar jag möjliga uppslag för fortsatt dokumentationsarbete.

Inventering och urval

Eftersom en stor del av arbetet med att ringa in detta fokusområde redan gjorts av Anna Orrghen utgick jag från hennes slutrapport där hon givit förslag på områden att studera vidare. Samtal hölls även med projektledare Per Lundin och forskningssekreteriatet som satts samman inför hösten 2008, och därtill bedrev jag litteraturstudier. Litteraturstudierna kom främst att behandla arkivväsendet för att klargöra ifall detta var ett område som kunde belysas.¹ Ingen fokusgrupp fanns tillsatt för fokusområdet ABM. I samtal med Per Lundin bestämdes att biblioteksområdet fortfarande var centralt men att det i jämförelse med de andra fokusområdena inom projektet ”Från matematikmaskin till IT” var relativt

¹ Bland annat tog jag del av artiklar i *Arkiv och samhälle* från 1980 och framåt som behandlade datorer och arkiv. I *Arkiv och samhälle* 10 (1980), s. 5 indikerar att händelser på området datorer och arkiv sker utanför tidsperioden 1950–1980 för projektet ”Från matematikmaskin till IT”.

smalt. På förslag från Per Lundin beslutades att dataföreningar i Sverige skulle kunna studeras inom ramen för ABM då detta område inte haft en självklar plats i något av de andra fokusområdena inom projektet. Eftersom jag tidigare inom fokusområdet Universitet och högskola dokumenterat föreningen Lysator fanns även här en koppling till att vidare dokumentera föreningar med en datoranknytning.

Angående området bibliotek resulterade urvalet i en intervjuserie om datorisering av folkbibliotek med fokus på implementeringen av *BUMS*-systemet sett utifrån de första biblioteken som började använda själva systemet (fyra intervjuer) och utifrån Bibliotekstjänst arbete med systemet (två intervjuer). Resterande urval resulterade också i att ett vittnesseminarium hölls om dataföreningarna Svenska dataföreningen, Riksdataförbundet, SystemUtvecklarnas Riksförening och Svenska Samfundet för Informationsbehandling.

Syftet med intervjuerna var att dels belysa hur datoriseringen av folkbiblioteken gått till men det var också ett försök att belysa ett användarperspektiv, det vill säga hur användare upplever en omstrukturering genom införandet av datorer och ett nytt system. I detta fall innebar det hur bibliotekarier reagerade på systemskiftet som kom att ta plats i deras arbetsmiljöer med början under 1970-talet. Intervjuerna skedde med flera personer som arbetat med *BUMS*-systemet i liknande positioner men på olika bibliotek i ett försök att samla spridda erfarenheter av ett gemensamt systemskifte. I två av intervjuerna (Bengt Axelsson och Kerstin Gunnarsson) arbetade informanterna på samma bibliotek, men i olika roller och dessa intervjuer genomförde jag för bredda dokumentationen av erfarenheterna från ett och samma bibliotek. I övrigt skedde urvalet utifrån de bibliotek som var bland de första att implementera det nya systemet.

Genom Anna Orrghens arbete fanns öppningar till kontakter med personer som arbetat med datoriseringen av folkbibliotek. Detta ledde mig vidare till Andreas Noaksson som vid tillfället för urvalet arbetade vid BTJ, och han kunde hjälpa mig att orientera mig på området angående vilka bibliotek som var tidiga med en datorisering och vilka personer som var inblandade i detta. I *Bibliofack* nr 8 1978 finns ett antal artiklar om införandet av *BUMS* i de olika biblioteken som också gav en orientering på området. Bland annat finns

rapporter från de tre bibliotek som berördes i intervjuerna, Staffanstorps bibliotek, Södertälje bibliotek och Torslanda/Göteborgs bibliotek.²

Planerandet av intervjuerna skedde genom att jag kontaktade den tilltänkta informanten per telefon. I telefonsamtalet berättade jag om projektet ”Från matematikmaskin till IT” och syftet med projektet samt området som jag var intresserad av. Därefter ställde jag frågor om BUMS och personens delaktighet i detta för att höra efter om dennes roll i detta och ifall en intervju var möjlig att genomföra samt om personen kunde nämna andra centrala aktörer inom området. I samband med att jag frågade om de var intresserade av att bli intervjuade redogjorde jag också för metoden inom projektet och att intervjun sedan skulle komma att förvaltas av Tekniska museet. Jag bad informanterna att sända mig ett CV i förväg om de hade möjlighet så att jag kunde förbereda intervjun. Sammanlagt genomfördes intervjuer med sex aktörer. Intervjuerna genomfördes mellan den 18 och 28 augusti 2008. Samtliga intervjuer inleds med frågor om personernas bakgrund följt av frågor om BUMS. Följande personer intervjuades:

Gunilla Carlén:

Den första intervjun ägde rum med bibliotekarien Gunilla Carlén (f. 1937) och ägde rum den 18 augusti 2008 på Dataföreningen i Sveriges kontor i Stockholm. Intervjun pågick i drygt en timme. Gunilla Carlén var bibliotekarie och katalogiseringschef vid Södertälje stadsbibliotek vid tidpunkten för införandet av BUMS. Hon var en av nyckelpersonerna i implementering av BUMS i Södertälje och har även arbetat vid andra bibliotek, däribland i Kalmar.

Göran Rosman:

Den tredje intervjun ägde rum med systemmannen Göran Rosman (f. 1942) och ägde rum den 19 augusti 2008 på Petergården i Lund. Intervjun varade i en och en halvtimme. Göran Rosman arbetade vid BTJ med införandet av BUMS gentemot biblioteken som införde systemet under 1970-talet. Göran Rosman slutade sin tjänst i början av 1980-talet och är idag verksam som präst.

² Kommunförbundet gav ut en rapport som gjorde en sammanfattning av BUMS-systemet, se *BUMS-systemet: nuläge och utvecklingslinjer*, Sv. kommunförb., (1984, Stockholm). Bland annat görs där jämförelser med utländska system. Även samverkan mellan BUMS och LIBRIS diskuteras.

Kerstin Gunnarsson:

Den tredje intervjun ägde rum med bibliotekarien Kerstin Gunnarsson (f. 1945) och ägde rum den 19 augusti 2008 på Staffanstorps bibliotek. Intervjun varade i en timme. Kerstin Gunnarsson arbetade med införandet av BUMS vid Staffanstorps bibliotek under början av 1970-talet. Hon arbetade vid tidpunkten för intervjun fortfarande på Staffanstorps bibliotek.

Bengt Axelsson:

Den fjärde intervjun ägde rum med pensionerade chefsbibliotekarien Bengt Axelsson (f. 1936) och genomfördes den 20 augusti 2008 i hans hem på i Lund. Bengt Axelsson var nyligen anställd vid Staffanstorps bibliotek när BUMS-systemet skulle införas där och var bitvis t.f. bibliotekschef under den perioden. Bengt Axelsson arbetade på Staffanstorps bibliotek fram till sin pensionering.

Gunnel Atterfelt:

Den femte intervjun ägde rum med pensionerade bibliotekarien Gunnel Atterfelt (f. 1929) och genomfördes den 28 augusti på Göteborgs stadsbibliotek. Intervjun varade i en och en halvtimme. Gunnel Atterfelt har arbetat inom Göteborgsområdet som folkbibliotekarie hela sitt yrkesverksamma liv. Hon var ansvarig för införandet av BUMS vid Torslanda bibliotek som var det första biblioteket som kom att datoriseras.

Ingvar Sundgren:

Den sjätte intervjun ägde rum med ekonomen Ingvar Sundgren (f. 1935) och genomfördes den 28 augusti 2008 i hans hem i Lund. Intervjun varade i en timme. Ingvar Sundgren har arbetat som ekonom vid BTJ från 1950-talet och fram till sin pensionering.

Vittnesseminariet ”Dataföreningar i Sverige 1949–1990: Framväxt och förändringsmönster” tog plats på Tekniska museet den 26 september 2008. Moderator för seminariet var Per Lundin och följande personer var med i panelen: Stig Holmberg, Kjell Hultman, Leif Jonas, Göran Ledell, Gert Persson och Rolf Persson. Syftet med vittnesseminariet var att lyfta fram de olika dataföreningarnas verksamhet och karaktär. Samt att identifiera de olika föreningarnas utveckling över tid tills dess att de aktuella föreningarna slogs samman.

När jag påbörjade planeringen av vittnesseminariet inledde jag arbetet genom kontakter med personer som varit verksamma inom Dataföreningen i Sverige och på så vis kunde jag orientera mig vidare inom området. Inledande samtal fördes med bland andra Per Olof Persson och Rolf Persson som i sin tur kunde hänvisa mig vidare till centrala aktörer i de olika föreningarna som var aktuella. Jag tog också hjälp av andra informanter som figurerat i projektet under våren 2008 i intervjuer eller vittnesseminarier och som varit aktiva i någon av föreningarna. I *EDB historik* finns ett kapitel av Gert Persson ”Från Svenska Dataföreningen till Dataföreningen Sverige” som tecknar en kort historisk bakgrund av de aktuella dataföreningarna som var till hjälp³. När jag planerade vittnesseminariet utgick jag från att representanter från de fyra olika föreningarna (Riksdataförbundet, Svenska Samfundet för Informationsbehandling, Systemutvecklarnas Riksförbund och Svenska Dataföreningen) skulle vara representerade samt att panelen bestod av personer som varit aktiva vid olika tidpunkter under perioden 1960–1990. Därtill skulle personerna ha spelat en någorlunda central roll, de flesta panellisterna hade varit delaktiga i styrelserna för de olika föreningarna. Två stycken tilltänkta personer kunde inte närvara vid seminariet, Bengt Cedergren och Louise Yngström. Publiken kom att spela en viktig roll vid seminariet då även de delade med sig av sina erfarenheter och det på så vis blev en bredare ansats i beskrivningen av föreningarnas utveckling, samt att händelseutvecklingen kring sammanslagningen 1990 kunde utredas då Kurt Gladh som fanns i publiken spelade en aktiv roll i detta. I publiken fanns i övrigt Inger Gran, Esbjörn Hillberg, Johannes Norrby och Ingemar Svensson.

Redigering och publicering

Vittnesseminariet spelades in med ljud och bild. Därefter transkriberades inspelningen och jag gjorde en varsam redigering av transkriptet i syfte att göra det läsbart och begripligt och strök och korrigerade därför upprepningar, grammatiska fel och oavslutade resonemang. Förkortningar skrevs ut för att underlätta förståelse och läsbarhet. I vissa fall har enstaka meningar eller bisatser lagts till inom klamrar i texten för att förtydliga eller göra resonemang fullständiga. Längre kommentarer och förklaringar har jag däremot fogat till manuskriptet som fotnoter.

³ Annan litteratur som i mindre utsträckning nämner uppkomsten av dataföreningar är bl.a.: Bengt-Arne Vedin *IT-Sverige: En vision från Dataföreningen* (Stockholm, 1999), s. 9–11 och *ICT for People: 40 Years of Academic Development in Stockholm*, eds. Janis Bubenko (Stockholm, 2006), s. 394.

Innan publicering skickade jag de redigerade transkripten till seminariedeltagarna som fick tillfälle att läsa sina inlägg och kommentera dessa, samt komma med förslag om något var otydligt. Resonemang som var oavslutade lät jag stå kvar och markerade dessa för att informanten i genomgången av transkriptet skulle få möjlighet att slutföra resonemanget. Arbetet med att skriva förklarande fotnoter till seminarierapporterna utgjorde en stor del av redigeringsarbetet. Här har paneldeltagarnas medverkan varit av stor betydelse då de hjälpt till att utforma noter. Deltagarna i vittnesseminariet har i olika utsträckning varit delaktiga i utformandet av noterna. Innan utskicket av transkriptet till paneldeltagarna markerades aktuella noter som behövde utformas. I olika utsträckning markerades vilken person i panelen som skulle kunna bistå med hjälp att utforma den aktuella noten.

Intervjuerna spelades in med ljud. Därefter transkriberades inspelningen av Rappa Tag och jag gjorde en varsam redigering av transkriptet i syfte att göra det läsbart och begripligt och strök och korrigerade därför upprepningar, grammatiska fel och oavslutade resonemang. Förkortningar skrevs ut för att underlätta förståelse och läsbarhet. I vissa fall har enstaka meningar eller bisatser lagts till i texten för att förtydliga eller göra resonemang fullständiga. I den första redigeringsomgången lät jag de resonemang som var oavslutade stå kvar och markerade dessa för att informanten i genomgången av intervjutranskriptet skulle få möjlighet att slutföra resonemanget. I övrigt ändrades inte ordalydelsen och jag var mån om att behålla talspråket och påvisa den muntliga karaktären i materialet. Efter en första redigering skickades transkripten ut till informanterna som fick tillfälle att förtydliga, korrigera och kommentera otydligheter i manuskriptet. Partier som behövde klargöras markerade jag för att underlätta för informanterna.

Fortsatt forskning och dokumentation

I följande parti kommer jag först att redogöra för vidare dokumentation och forskning inom området bibliotek, för att sedan redogöra för fortsatt arbete inom området dataföreningar. Anna Orrghen har i sin slutrapport för fokusområdet ABM nämnt ett antal uppslag. Ett uppslag utöver dessa som kan nämnas är skulle kunna studeras närmare är utvecklingen av olika system för kataloger på folk- respektive forskningsbibliotek. En grundligare belysning av faktorerna bakom uppdelningen av varför folkbiblioteken och forskningsbibliotek skapade sina egna bibliografiska databaser skulle kunna göras. Lena Olsson menar att folkbiblioteken inte var så intresserade av ett samarbete med forsk-

ningsbiblioteken angående gemensam datorisering.⁴ Vad som ligger bakom detta och beslutsgången bakom de båda systemen skulle kunna studeras närmare.

Arkivväsendet har haft en sen utveckling på dataområdet. Varför detta skett så sent är något som i sig skulle kunna studeras. Hur kommer det sig att biblioteken kunde anskaffa medel för att få påbörja en datorisering?

Som jag nämnde angående inventering och urval strävade jag efter att ha en spridning bland informanterna genom att intervjua bibliotekarier vid olika bibliotek. I efterhand är det möjligt att se att arbetet inte verkar ha skiljt sig åt så mycket mellan de olika biblioteken och att bibliotekarierna som slutanvändare inte hade någon större möjlighet att i inledningsskedet vara delaktiga i utformandet av systemet BUMS. I anslutning till detta och användarnas perspektiv kan jag här lyfta fram det som Anna Orrghen tidigare tagit upp i sin slutrapport att det skulle vara intressant att just studera hur användarna, låntagarna vid folkbiblioteken upplevt datoriseringen vilket var något som berördes väldigt kortfattat i intervjuerna, samt att det också var utifrån hur bibliotekarierna trodde att låntagarna upplevde förändringen.

I intervjuerna framkom att många bibliotekarier inom folkbiblioteken var skeptiska till datoriseringen som BUMS innebar. Detta skulle kunna jämföras med vad det fanns för åsikter hos bibliotekarier på forskningsbibliotek, fanns samma skepticism där?

⁴ Lena Olsson, *Det datoriserade biblioteket: Maskindrömmar på 70-talet* (1995, Linköping) s. 152.

Referenser

Tryckta vittnesseminarierapporter

Lindgren, Sofia, red., *Dataföreningar i Sverige 1949–1990: Framväxt och förändringsmönster. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm 26 september 2008* (Stockholm, 2008).

Intervjuer

Gunilla Carlén: 18/8 2008.

Göran Rosman: 19/8 2008.

Kerstin Gunnarsson: 19/8 2008.

Bengt Axelsson: 20/8 2008.

Gunnel Atterfelt: 28/8 2008.

Ingvar Sundgren: 28/8 2008.

Kunskapsöversikt Anna Orrghen

Slutrapport Anna Orrghen

Arkiv och samhälle 10 (1980).

Bibliofack 8 (1978).

Bubenko, Jan eds. *ICT For People: 40 Years of Academic Development in Stockholm*, (2006, Stockholm)

BUMS-systemet: nuläge och utvecklingslinjer, Svenska kommunförbundet (Stockholm, 1984).

Olsson, Lena, *Det datoriserade biblioteket: maskindrömmar på 70-talet* (Linköping, 1995).

Persson, Gert "Från Svenska Dataföreningen till Dataföreningen Sverige" i *EDB historik*, ed., Erik Bruhn (Köpenhamn, 1987).

Vedin, Bengt-Arne, *IT-Sverige: En vision från Dataföreningen* (Stockholm, 1999).